

ЗА ИКОНОМИЧЕСКАТА КОНВЕРГЕНЦИЯ

Д-р Николай Неновски¹

Резюме

Конвергенцията и догонването в съвременния глобален свят все повече губят своя смисъл. Днес става въпрос не за конвергенция и за догонване, а за пробив. Вероятността да се появи такъв пробив в дадена страна или регион зависи от два фактора – гъвкавост на икономиката (за която трябва да се погрижи държавата) и кредибиност и доверие (за което трябва да се погрижи централната банка).

Достатъчното условие една страна да осъществи пробив и да се развие е да бъде населена от хора, които са здрави, добри образовани, спазващи правилата на играта и държащи в джоба си стабилни пари.

JEL: O47

1

Днес конвергенцията е в центъра на вниманието на политици, държавни чиновници, икономисти, изследователи и други. За нея се говори често, а когато не се говори – тя се подразбира.

Ако се ограничим до конвергенцията в сферата на икономиката, то най-често се мисли за конвергенция в икономическото развитие на страни, региони, групи и индивиди или за конвергенция на различните видове политики и механизми. В първия случай може да говорим за „конвергенция – цел”, а във втория – за „конвергенцията – средство”.

¹ Член на УС на БНБ, преподавател в УНСС („Финанси”) и Университета в Орлеан, Франция, nenovsky.n@bnbank.org. Това е разширена версия на теоретичната част от доклад представен пред Управителите на Централните Банки на страните на франкофонската общност, София, 11-13 май 2006 г.

Да разгледаме икономическия растеж². Тук конвергенцията (в днешното разбиране), е концепция, според която с течение на времето разликите в икономическите доходи между бедните и богатите страни намаляват, защото бедните растат по-бързо, т.е. те конвергираат към богатите. В това и разбиране конвергенцията е механистична концепция, логичен извод от модела на икономическия растеж на Роберт Солоу (1956 г.), в сила при напълно свободно движение на капитал и труд (за да може да се изпълни относителното изравняване между доходността от тези два фактора). В модела на Солоу конвергенцията е естествен процес и намесата на държавата не е нужна, а още повече е вредна, защото руши конвергентните механизми. Често в литературата този тип конвергенция се нарича абсолютна (безусловна) β конвергенция (по името на параметъра β , който показва как ръстът в дадена страна е свързан с нейното начално равнище на доход)³. В последствие, се обособи и друг подход за измерване на конвергенцията – които отчитат различните структурни характеристики на страните (тъй наречената „условна β конвергенция“). Тук вече страните се приближават само ако структурно и институционално си приличат⁴. Смята се също така, че конвергенцията може да бъде глобална (когато траекторията е обща за всички страни) и локална (когато съществуват няколко траектории, например Уйлям Баумол, 1982)⁵. Това е показано на графика 1.

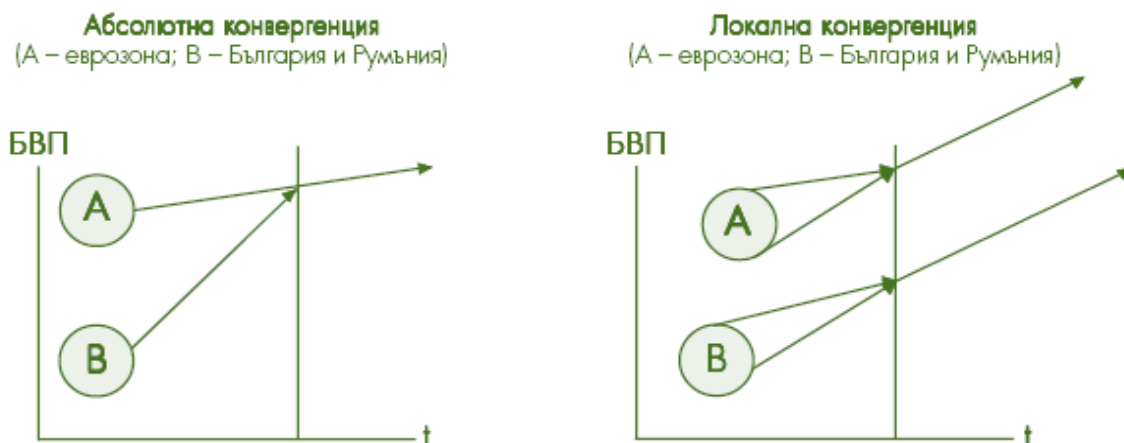
Графика 1 Абсолютна (безусловна) и локална (условна) конвергенция на примера еврозона, България и Румъния

² Преди често се говореше за конвергенция на капитализма и социализма като социални системи. Това е тема на друг разговор.

³ Или връзката между разликата в доходите на страните и тяхното начално състояние на доход. Коефициентът β трябва да е отрицателен за да показва скъсяване на дистанцията.

⁴ Споменавам и за тъй наречената σ - конвергенция, според която дисперсията между богатите и бедните страни намалява с времето. Подробности тези подходи виж Икономически доклад (2006), с. 16-17.

⁵ Виж за подробности Икономически доклад (2005), с. 18-19. Достъпен обзор на теориите за икономическия растеж са направени от Леонидов (2002).

Източник: Икономически доклад (2005), с.19.

2

В съвременния свят актуалността на конвергенцията се обяснява преди всичко с процесите на глобализация (как се отразява тя на конвергенцията?), както и на процесите на формиране на регионални икономически блокове и центрове (готови ли са отделните страни да напуснат своите национални политики?). Интеграционните процеси логично водят до прилагане на различните емпирични модели за конвергенция не само към икономическия растеж и доходите (и не единствено до към тяхната циклична компонента), но и към редица други променливи като лихвен процент, инфлация, парична маса, производителност и други. Това е така, защото се смята, че общата парична политика и общите пари в дадена общност от държави (било то ЕС или зоната на франка в Африка)⁶ биха били ефективни само ако сближаването в националните цикли е силно, както и когато сближаването в националните трансмисионни механизми⁷ се ускорява. В този смисъл конвергенцията е предварително условие за започването, и в последствие ефективното функциониране на обща парична

⁶ В тази посока е и вниманието, което се отделя на процесите на конвергенция в ЕС и Африканската интеграционна общност (която в действителност копира европейския интеграционен модел), публикуването на доклади за конвергенция и др.

⁷ Трансмисионен механизъм представлява съвкупността от канали, чрез които импулсите на паричната политика се пренасят върху икономиката.

политика, общи пари, и като цяло създаването на обща ЦБ. Напомням също, че често, когато се говори за конвергенция, особено в светлината на евроинтеграцията, се имат предвид критериите от Маастрихт. Това разбиране за конвергенция е малко по-различно.

Няма да влизам в повече подробности, ще спомена само, че в една или друга степен идеите и стремежите към конвергенция са били изказвани винаги след периоди на големи социални промени, революции и кризи, които унищожават относително равномерното развитие на страните. Например, след първата световна война, отново се появява идеята за скока, за догонването – напомням за имената на Рагнар Нуркс, Александър Гершенкрон, Уйлям Ростоу, Алберт Хиршман, Пол Розенщайн – Родан и др.⁸ Достатъчно е да си спомним за догонващата насилствена индустриализация на Сталин, за моделите на Преображенски и Троцки. Днес идеите за конвергенцията и като цяло теорията за развитието и за икономическия растеж се опитват отново да включат в своите носещи конструкции институциите, културата, образованието и редица други, пренебрегвани през втората половина на 20-ти век обяснения⁹.

3

Всичко, което казах до тук е само информативно, за него е писано много. Това, което ме интересува е следното и може да се сведе до възможните отговори на няколко въпроса. Първо, доколко новия информационен и глобален век променя принципите на конвергенцията и на догонването, как те еволюират, и съществуват ли въобще? Второ, какво може, и би трябвало да бъде мястото на държавата по отношение на тези процеси? И трето, какво е мястото

⁸ Марксистите от най-различни направления и най-различни оттенъци са хвърлили и хвърлят много усилия за изграждането на модели на догонване и др.

⁹ Виж например Acemoglu and al. (2003, 2004).
Списание "Диалог", 3. 2006

на централната банка, и по-общо казано на паричния режим, в променената конвергенция?

4

Какво става с конвергенцията днес?

Няма съмнение, че заедно с характера на времето се променя и разбирането за конвергенция и догонване. Според мен в глобалното информационно общество, принципите на конвергенция и догонване **губят смисъла**, който са имали в индустриалната и преходната пост-индустриална епоха. Икономическите, социалните и иновационните процеси днес се развиват изключително бързо, времето и пространството стават по-компресирани, **дистанциите се скъсяват**. Информацията тече изключително бързо и става все по-евтина. Трансакционните разходи намаляват рязко.

Новото се появява стремително бързо. Хоризонтът на предвиждане се скъсява, защото екстраполирането на миналото почти е невъзможно. Планирането става все по-трудно, защото стопанството става комплексно (напомням за критиките на Мизес и Хайек по повод централизираното планиране). Като цяло миналото има все по-малко значение (тъй наречената „зависимост от пътя“, *path dependence* става все по-слаба). Бъдещето (преди всичко близкото) и настоящето става все по-важно при вземането на решенията от икономическите агенти. Основното изискване към тях може да се сведе до една дума – *гъвкавост*.

Гъвкавостта разбрана като изграждане и придобиване на качества и способности, които ти позволяват да се адаптираш бързо към промените. **Гъвкавостта на икономическите агенти все повече заменя ролята на ресурсите, било то материални, финансови и др. Гъвкавостта става ресурс**. Като цяло качествата, които са нужни да успееш в индустриалното и механично общество, вече не са качества за новото информационно общество. Те даже

Списание "Диалог", 3. 2006

вредят¹⁰. Колкото по-комплексна става една система, толкова по-силно децентрализацията расте. И макар и винаги да има определена йерархичност в информационните потоци, като цяло от кибернетиците и физиците (а и не само от тях - напомням за разпръснатото знание на Хайек) е доказано, че по този начин информацията най-ефективно тече и се използва.

От тук следва, че **конвергенцията и догонването все повече губят смисъл, защото началните условия стават все по-неважни.** И в миналото, а още повече днес **не е необходимо да се преминават през всички фази на развитие** (не е нужно да се повтаря пътя на другите). В определен смисъл всички страни *винаги* са на старта (ще видим малко по-нататък при какви условия). Потенциално лидерите могат да се менят бързо. Вече **не става въпрос за догонване, а за пробив, за изпреварване.** И от тук е логичен и следващият въпрос – **доколко един такъв пробив може да се управлява, не е ли той напълно непредвидим и спонтанен? Не съществуват ли все пак някакви условия и характеристики на стопанството, които могат да предскажат и да подготвят този пробив? И все пак какво е мястото на държавата?**

5

Няма съмнение, че **значението на държавата намалява за сметка на това на предприемача и на индивида.**¹¹

Да се говори за индустриална политика и като цяло за това как **държавата да определи печелившите отрасли и как да ги стимулира е безсмислено и вредно.** Безсмислено, защото е трудно, и ще става почти невъзможно да се определят тези отрасли, сектори,

¹⁰ Все по-често се говори за вредите от изобилието на ресурси (Русия, Ирак и др.) за ефективността на икономиката като цяло. Често се споменава, че редица държави губят своите позиции и претърпяват кризи, след промени в цените на материалните ресурси, от които са печелили (Испания през XV век след притока на злато, СССР след петролния шок и др.)

¹¹ Освен ако държавата не се държи като предприемач ?!

сегменти или както и да ги наречем, тъй като **не е възможно по принцип да се знае как ще се развитие структурата на стопанството в бъдеще**. Още повече това може да се предвиди централизирано – от държавата или от друга публична институция. Сравнителните предимства на отделните отрасли са изключително динамични и трудно прогонзируеми (по времето на Адам Смит, Дейвид Рикардо, Джеймс Стюард Мил и Карл Маркс това не е било така). Вредно, защото най-вероятно е да се унищожат насочените ресурси в неефективни дейности, които не само няма да се откупят, но и ще деформират стимулите на стопанските агенти и на предприемачите и ще ги насочат в погрешна посока.

Тук контрастът с индустриалната епоха е явен. **Тогава е било възможно да се концентрират огромни ресурси от държавата за индустриализация**, въпреки че и при този тип догонващо индустриално развитие, се оказва, че ефективността в дългосрочен план е много ниска, или най-вероятно отрицателна. Ярък пример е Русия, която преживя мащабната и насилствена сталинова индустриализация („ще ги догоним за 10 години“) и която в крайна сметка доведе (макар, че някои ще каже че този тип разсъждения е неправилен) до днешното състояние, да произвежда годишен БВП колкото Португалия или Холандия¹². В индустриалното време е било възможно да се планира, защото стопанството е било значително по-опростено и скоростта на стопанските процеси значително по-бавни. Националните държави са били значително по-обособени (разбира се днес те все още не са отмрели) и е било възможно да се провежда самостоятелна стопанска политика. Като цяло политиката на затвореност и на протекционизъм не е била и тогава ефективна, в изключение може би на Германия по времето на Бисмарк.

Има ли място държавата в политиката на пробив?

¹² В последно време, се установи че темповете на индустриализация, на растеж и като цяло на благосъстояние на СССР са били значително завишавани (според някои оценки на „коректни“ руски учени те са били завишени от над 60% !!). Оказва се, че днес Русия, трябва отново да догонва, така както и трябвало в края на 19 и началото на 20-ти век.
Списание "Диалог", 3. 2006

Два са възможните отговори. Първият е: не. Той обаче дори и да е теоретично и абстрактно верен, не може да ни помогне в практическа посока. Първо защото държавата може би би могла да играе някаква роля при пробива (най-малкото защото не сме сигурни, че не бива да играе изобщо) и второ, поради чисто социологически съображения, държавата трудно ще се откаже от това да не играе никаква роля – в действителност нейната машина е в ръцете на определена прослойка – бюрократи и чиновници, чиито интереси и съпротива не могат да се пренебрегнат (те трябва да бъдат взети предвид).

Тогава вторият отговор на поставения горе въпрос би могъл да бъде: да, държавата трябва да играе **определена роля, но коренно различна**. Какво означава това?

Това означава, че държавата *отказвайки се от отраслови приоритети*, не се отказва от *приоритети* изобщо. По-нататък, това означава също, че основната задача на държавата трябва да стане помощ за **засилване на гъвкавостта** на икономическите агенти и **на структурната адаптивност** на стопанството¹³. С други думи държавата трябва да насочи своите усилия в изграждане на „**имунната система**” на **бизнеса** и стопанските агенти, за да бъдат те готови да постоянно променяния се информационен свят. Трудно ми е веднага да определя какво точно трябва да означава това. Няколко са посоките за мислене.

Първо, държавата трябва да се стреми да повиши **гъвкавостта** на всички пазари и най-вече пазара на труда, като създаде такава рамка, която да дава максимален простор на стопанските агенти да се адаптират към различните видове шокове, които днес стават все повече и по-непредвидими. Тези рамки (или в широк смисъл писани правила - закони) трябва така да бъдат

¹³ Според Владимир Мау структурната адаптивност е основана в дългосрочен план за икономическото развитие на дадена страна, макар, че е възможно и дори естествено, в определен времеви периоди промените в структурата, които са положителни в дългосрочен плана, да доведат до спад на производството, да намаляване на растежа и дори до намаляване на общото благосъстояние (Мау, 2002, с. 8).

дефинирани, че да дадат възможност за институционално творчество и институционална конкуренция. По този начин ще бъдат намерени и селектирани такива правила, които са най-ефективни и най-добре отчитан интересите на участниците в тях.

Второ, възможно е държавата да насочи своите усилия в тези сектори, които са най-близо до основната и цел, а именно да се повиши гъвкавостта и адаптивността на участниците в стопанския живот. Идва ми наум веднага **здравеопазването**, което би могло да изиграе в новата епоха сходна роля с тази, която са изиграли железниците в индустриалния период. Докъде да стигне намесата на публичните институции в здравеопазването е въпрос на политически решения и социологически компромиси, както между другото това важи и за **опазването на околната среда и образованието**. До голяма степен това се вижда от редица национални проекти (а и Лисабонската стратегия е в този дух), в които на първо място се поставя човешкият и социалният капитал.

По-голямата гъвкавост води до по-голяма предвидимост и до по-голяма сигурност. Това за някого може да звучи като нонсенс, но в действителност е вярно. Защото, колкото по-подготвен е един индивид (или икономически агент) при поемане на шоковете и на несигурността, и колкото по-бързо се адаптира, толкова повече неговото поведение е по-предвидимо и като цяло общата сигурност в стопанството расте. Тоест най-добрият начин да се борим с несигурността е да прием, че тя съществува и да се подготвим за нея като станем по-адаптивни, по-предприемчиви!

6

Тук веднага идва мястото да споменем и за ролята на **Централната банка** (и като цяло на паричния режим) като вид публична институция. Няма съмнение, че паричният режим трябва

също да отговаря на вече формулираните задачи – повишаване на гъвкавостта и на сигурността в стопанството.

Няма съмнение, че в дългосрочен план паричните режими също ще се променят в духа на глобализацията и от национални ще станат географски. В тази посока са редица тенденции, а има конкретни доказателства – например появата на зоната на еврото и на ЕЦБ. Конкуренцията на пари, която днес все още в рамките на големите валути, рано или късно ще стане значително по-комплексна, като несъмнено ще се появят и частни (не преминаващи през банковата система) пари.

Централните банки (или тези над национални, които останат) трябва да имат за основна цел да поддържат доверието в парите, и да създават дисциплина. Това в литературата е познато като „ефект на дисциплина” и „ефект на доверие”. Стабилните пари по същество са стабилни и предвидими правила на играта. Доверието и дисциплината могат да се поддържат най-удачно, ако съществува постоянна възможност за конвертируемост на националните пари в избран вид външни пари, по определен курс. **Дисциплината най-добре се постига, когато има автоматични ограничения пред растежа на паричната маса** (в съвременния свят на кредитни пари това има определени граници), така че той да е обвързан със създаването на блага и услуги. Такъв паричен режим е например паричният съвет в България, който макар и често критикуван, функционира вече почти 10 години. Често се твърди, че Паричният съвет спира развитието страната ни и дори забавя конвергенцията (води единствено до номинална конвергенция – ценово равнище, лихвени проценти, парична маса). Но в действителност нещата не стоят така. Фиксираният курс стимулира конвергенцията, чрез **нарастването на производителността** (някои изследвания в БНБ го демонстрират убедително)¹⁴, чрез своя ефект на дисциплината (не

¹⁴ Както и изчисленията за благоприятната динамика (намаляваща) на единицата разходи за труд по сектори и като цяло.
Списание "Диалог", 3. 2006

може да се разчита на девалвация). Това показва опитът и на африканските страни от зоната на франка.

Историята, а и логиката, показват, че в периодите с най-стабилни цени, и обикновено с най „ортодоксални” парични режими, такива следващи определен автоматизъм и правила, и икономическият растеж и конвергенцията са била най-силни. Такъв е например периодът на „класически” златен стандарт (1870-1913), когато и растежът е бил най-силен и сближаването между страните е било най-силна (от таблица 2 например се вижда, че бедните страни от ориенталска Европа растат най-бързо). Графика 3 показва развитието на БВП за периода 1913 – 2003 г.

Таблица 1 Темп на икономически растеж на Европа (% на година)

период	общ продукт	продукт на глава
1800–1842/1844	1.2–1.3	0.5–0.7
1842/1844–1866/1869	2	1.2
1866/1869–1889/1891	1	0
1889/1891–1913	1.4	1.5

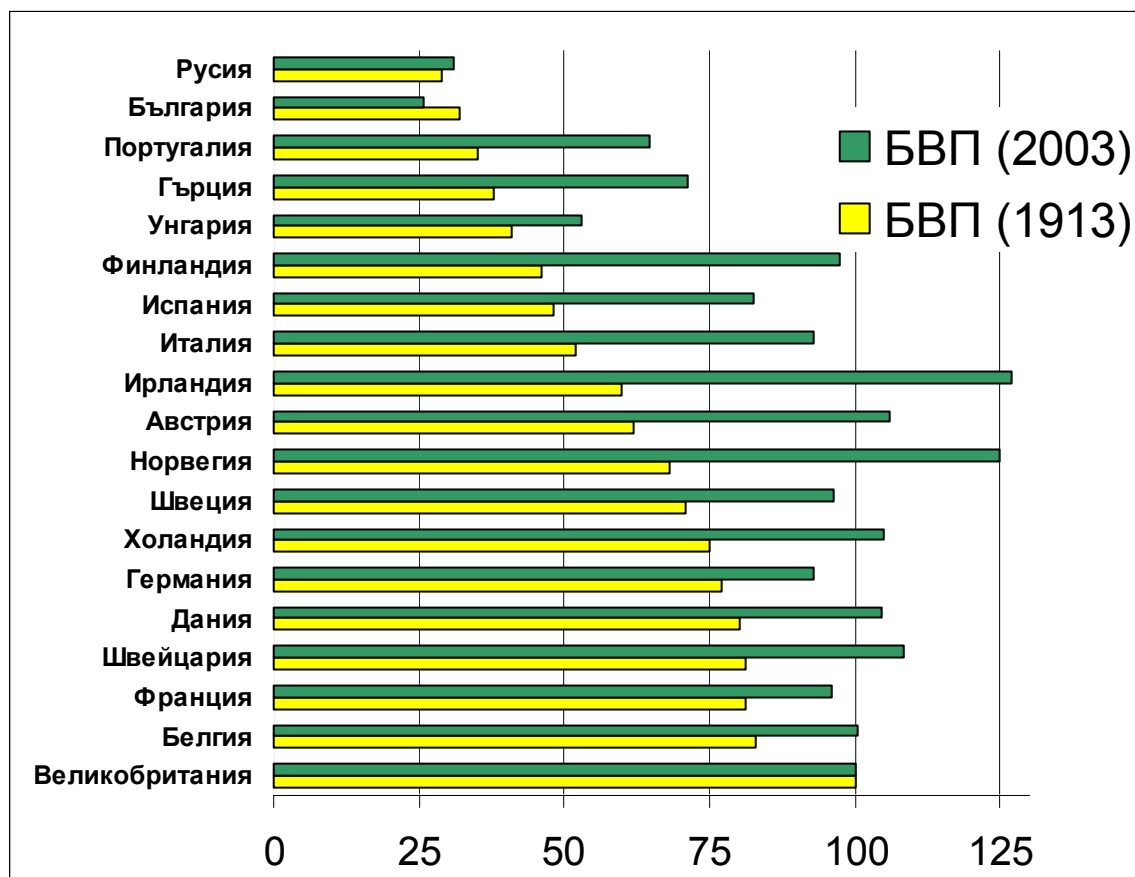
Източник: Crouzet (2000), p. 222.

Таблица 2 Индуриална Европа – конвергенция (растеж като % на година)

	Западна Европа	Средиземноморска Европа	Орианталска Европа
БВП			
1820–1870	1.7	1.0	0.6
1870–1913	2.1	1.5	2.4
Население			
1820–1870	0.7	0.3	0.9
1870–1913	0.7	0.4	1.3
БВП на глава			
1820–1870	1.0	0.6	0.7
1870–1913	1.3	1.1	1.0
[1870–1910]	1.2	0.9	1.4

Източник: Crouzet (2000), p. 249, Good and Ma (1999), p. 113 за периода 1870 – 1910

Графика 2 БВП на европейските страни през 1913 и 2003 г., БВП на Великобритания = 100

Източник: Landes, D. (2000), World Development Indicators (2006), собствени изчисления.

7

И така може да обобщим.

Първо, Конвергенцията и догонването в съвременния глобален свят все повече губят своя смисъл. Днес става въпрос не за конвергенция и за догонване, а за пробив. Вероятността да се появи такъв пробив в дадена страна или регион зависи от два фактора – гъвкавост на икономиката (за която трябва да се погрижи държавата) и кредибиност и доверие (за което трябва да се погрижи централната банка).

Второ, достатъчното условие една страна да осъществи пробив и да се развие е да бъде населена от хора, които са здрави, добри образовани, спазващи правилата на играта и държащи в джоба си стабилни пари.

Литература

Икономически доклад (2005). Икономически доклад за Президента на Републиката. България 2010, София.

Икономически доклад (2006). Икономически доклад за Президента на Републиката. Конвергенция и европейски фондове, София.

Леонидов, А. (2002). Теориите на икономическия растеж от Адам Смит до Пол Роумър, Народно стопански архив на СА „Д.А.Ценов”, Свищов, год. LV, кн. 1, с. 3-13, кн. 2, с. 3-13.

Мау, В. (2005). Великие революции. От Кромвеля до Путина, второе издание, Вагариус, Москва

Мау, В. (2002). Посткоммунистическая Россия в постиндустриальном мире: проблемы догоняющего развития, Вопросы экономики, N 7, с. 4-25.

Acemoglu, D., S. Johnson, R., J. Robinson, Y. Thaicharoen (2003). Institutional causes, macroeconomic symptoms: volatility, crises and growth, JME, 50, pp. 49-123.

Acemoglu, D., S. Johnson, R., J. Robinson (2004). Institutions as the fundamental cause of long-run growth, NBER WP 10481.

Crouzet. F. (2000). Histoire de l'économie européenne (1000-2000), Albin Michel, Paris

Figuet, JM., N. Nenovsky (2006). Convergence and Shocks in the road to EU: Empirical investigations for Bulgaria and Romania, William Davidson Institute WP, N 810.

Good, D. T. Ma (1999). The economic growth of Central and Eastern Europe in comparative perspective, 1870-1989, European review of Economic History, vol. 2, pp. 103-137.

Landes, D. (2000, [1998]). Riches et pauvreté des nations, Pourquoi des riches ? Pourquoi des pauvres ?, Albin Michel, Paris

World Development Indicators (2006), <http://sima-ext.worldbank.org/query/>